

MORFOLOGIE:

Gramatické kategorie:

druh slova (10)

číslo (sg, pl /du/)

pád (N G D A V L I)

rod (m. f. n.)

určenost (jen B, M)

vid (d – nd)

slovesný rod (akt – pas)

osoba (1. 2. 3.)

čas (prézens – futurum – préteritum jako základ + další možnosti)

způsob (indikativ – imperativ – kondicionál /optativ S, H, nepřímá výpověď B, M/)

DRUHY SLOV:

formální hledisko (ohebná x neohebná)

sémantické hledisko (autosémantická x synsémantická)

O: S, A, Pron, Num, V x **NO:** Adv, Prep, Konj, Part, Int

AS: S, A, Num, V, Adv x **SS:** Prep, Konj, Part – Pron; Int

SUBSTANTIVNÍ DEKLINACE:

PÁD:

- Singulárová deklinace:

Tendence k unifikaci;

S, H: zvláštnost Gpl -a rodově nediferencovaná (*jelena, imena, žena*);

Sl: Gpl m. -ov (*jelenov*) podobně jako v Č.

S, H: Gsg m. -a bez ohledu na životnost (Č *pána x hradu*);

Sl: Gsg m. -a/-u (*sina/sinu, jelena*), -u především u neživ. (*hladu, mahu, sadu*).

S, H: pádový (tvarový) synkretismus: D/Lsg m. -u; u f. typ *kost* (G/D/L/Isg -i);

synkretismus u m. v N/Asg neživ. x G/Asg živ. (*prozor x jelena*) (což je jediné vyjádření protikladu životných a neživotných substantiv), u n. v N/Asg (*more*).

- Plurálová deklinace:

S, H, Sl: rozdíly v rodech ve více pádech, běžná je však opozice tvarů rodově nespecifikovaných (m./n. – m./f. – f./n.) proti specifikovaným (f. – n. – m.).

S, H: tvarový synkretismus: D/L/Ipl m./n. -ima x f. -ama

S, H, Sl: u f. a n. v N/Apl (*žene, sela*), synkretismus též v Apl (nespec. m./f. *jelene/žene* x spec. n. *sela, mesta*, resp. *stvari, peruti*).

- Rozdíly v tvrdé a měkké deklinaci:

Maskulina:

S, H, Sl: jen v Isg -om/-em (*kmetom x stricem*);

Neutra:

S, H, Sl: v N/A/Isg -o/-e (*selo x more; mesto x morje*), též **B a M** v Nsg -o/-e (*selo x pole*), Č všude kromě Isg;

Feminina:

rozdíl zcela setřen, převládla deklinace ja-kmenová (**S, H, Sl** Nsg *lipa/zemlja*, Gsg *lipe/zemlje*, Dsg *lipi/zemlji* x Č Nsg *lípa/země*, Gsg *lípy/země*, Dsg *lípě/zemi*).

V pl vyšší stupeň unifikace než v sg:

Feminina:

S, H, Sl: úplná unifikace tvrdých a měkkých koncovek (Č naopak důsledná diferenciaci, *ženy* x *ruže*).

Maskulina:

Sl: diferenciaci v G a D (*korakov x bojov, korakom x bojem*); u **S, H, ale i B, M** rozdíl v typu kmenotvorné přípony -ov/-ev- (*brodovi x zmajevi, brodove x zmaeve*).

Neutra:

S, H: úplná unifikace tvrdých a měkkých koncovek (*kola, kolima* x *polja, poljima*); **Sl:** rozdíl v D (*oknom* x *jajcem*) (Č opět důsledná diferenciacie, *města* x *pole*, jen v I je pouze grafická: *městy* x *poli*).

- Hláskové alternace:

Singulár:

S, H: **k-c, g-z, h-s** (*majci, nozi, svrsi*), ale kolísání *sluga – slugi/sluzi*,

bez alternace **-sk, -šk, -zg...** (*puška – puški, kocka – kocki...*). **Sl:** potlačení alternací.

S, H: vokalická alternace **o-l** (*orao – orla*), fakticky **l** po vkladném *a* nebo *e* alternuje s **o**.

Plurál (jen u maskulin a neuter):

S, H: **k-c, g-z, h-s** (*vojnici, kovčezi, orasi*),

v **B** před **-i k-c, h-s, g-z** (*válci, belezi, kožusi*), ale před **-ove** nikoliv (*bikove, zvukove*);

v **M** u některých 1slab. m. **k-c** (*raci, junaci, znaci*), jinak před **-ovi** nikoliv (*znakovi*).

Vokalické alternace:

S, H: vkladné **a** v Gpl f., n., m. (*iskara; stakala; momaka*), ale ne všude (*vrsti, gnijezda*);

Sl: zčásti vkladné **e (i)** v Gpl f., n. (*isker, ladij; oken*), ale *pušk, desk, ovc, savn*;

v **B** pak v kořenovém vokálu (*brjag* x *bregove, grjach* x *grechove, vjatar* x *vetrove*).

- Maskulina končící na vokál:

S, H: koncovka **-a** → skloňovací typ *žena* (*vojvoda, hodža, čika, budala*),

koncovka **-o/-e** → typ *žena* (**H**), resp. *prozor* (**S**) (*striko, medo, Branko, Radoje, Hrvoje*);

Sl: kolísání mezi mužskou a ženskou deklinací (N *sluga*, G *sluga/sluge*, D *slugu/slugi*, A *sluga/slugo*, L *slugu/slugi*, I *slugom/slugo*; *Marko* – jen mužská deklinace).

- Vokativ:

v jsl. jaz. (kromě Sl) zachován, projevuje se ale vliv N jmenovacího.

S, H: m. **-e/-u** (*učitelju!, družu!*); u f. **-o** (*bako!*), ale u os. jm. na **-a** je N (*Nikola! Draga!*).

M: m. **-e/-u**; významová diferenciacie (*brate! bratu!* ale *brat!* je oslovení přítele);

u f. **-e/-o** (*majčice! Vasilke! ženo! Angelino!*); kolísání *devojke/devojko!, sestričko/sestričke!*.

B: m. **-o/-ju/-e** (*junako!, učitelju!, Stojane!*); u f. **-o/-e** (*mamo!, Donke!*), ale též *Elena!*

Marija! vedle hovorových až pejorativních *Eleno! Marijo!*; tvary jako *Nikola, Petko, Dobri, bašta, djado, Stanoj* nemají zvláštní tvary vokativu.

ČÍSLO:

protiklad sg x pl (Sl ještě pl x du)

S, H: duálové relikty: Gpl *očiju, ušiju, ruku, nogu*; v **B** *rāce, noze*

S, H: dva, tri, četiri + tvar počítaného předmětu u m. = Gsg (*zakona*); u f. = Npl (*žene*)

B: u všech číslovek specifická forma pro počítané předměty (*grada, leva, konja...*), u osob však tendence k obvyklé pl-formě (*vojnici, učiteli, junaci...*).

M: rovněž specifická pl-forma (*čoveka, dena, junaka...*), ale tendence k obvyklé formě (*dni, junaci...*)

S, H, B, M: u subst. typu *-anin* širší sg-základ, redukovaný pl-základ

(*građanin, graždanin, gragjanin – građani, graždani, gragjani*);

Sl: základ je vyrovnaný (*Ljubljančan – Ljubljančani*).

S, H, Sl, B, M: rozšíření základu v plurálu: *grad – gradovi/e, most – mostovi/e,*

broj – brojevi/broeve, S, H stric – stričevi, B vujčo – vujčovci;

M -ovi a **B -ove** lze s ohledem na ztrátu deklinace spíše považovat za speciální koncovky charakterizující plurál, nikoliv jako kmenotvornou příponu.

ADJEKTIVNÍ DEKLINACE:

S, H, Sl: Protiklad jmenných/krátkých a složených tvarů.

B, M: Protiklad neurčených a určených tvarů.

Jmenný, resp. neurčený tvar – atribut i predikát, složený, resp. určený tvar – pouze atribut;

Sl: tvarové rozlišení pouze v **N/Asg m.** (*mlad* x *mladi*).

S, H: tvarové rozlišení důslednější: v **sg m./n.** je bez rozlišení pouze V a I;

sg f. kromě možných intonačních odlišností i délka koncovky N/A u složených x krátkost u jmenných: *mládā/mládū* x *mláda/mládu*;

sg n. a pl všech rodů u N/A rovněž rozdíl v délce koncovky.

Jinak se ostatní tvary **sg f. a pl všech rodů** v nepřímých pádech neliší.

Některá adjektiva (zvláště relační/vztahová) mají pouze složený tvar (*srpski, gradski, zubni, jelenji*).

B: určité x neurčité tvary, tj. se členem x bez členu.

Neurčité tvary **m.** končí na **souhlásku** nebo **-i** (*hubav, vesel, červen, bělgarski, kučeški, ovči*), určité na **-i-ja(t)** (*hubavijat, veselijat, červenijat, bělgarskijat, kučeškijat, ovčijat*);

f. neurč. **-a**, určité **-ta** (*hubava* x *hubavata*);

n. neurč. hlavně **-o**, určité **-to** (*hubavo* x *hubavoto*);

pl všech rodů neurč. **-i**, určité **-te** (*hubavi* x *hubavite*).

M: to samé, jen určité tvary **m.** končí na **-i-ot** (*ubaviot, veseliot, crveniot, bugarskiot*),

podstatnější rozdíl je v tom, že zde existují i určité formy **-ov, -va, -vo; -ve**, resp. **-on, -na, -no; -ne** odpovídající tříčlennému systému ukazovacích zájmen.

Protiklad určitých/neurčitých tvarů je v B a M paradigmatický, tj. možný u jakéhokoliv adj.

S, H, Sl: Deklinace **jmenných tvarů adjektiv** odpovídá substantivním vzorům.

S, H: U **m. a n. sg** je shoda ve všech pádech s výjimkou V (*mladī čoveče, mladō selo*) a I (*mladīm prozorom/selom*). U **f. sg** a v **pl všech rodů** je shoda jen ve tvarech N (*mlada; mladi/mlade/mlada*) a A (*mladu; mlade/mlade/mlada*).

Sl: U **m. a n. sg** je shoda jen v N a A, u **životných m.** jen v N (*mlad; mlado*); u **f. sg** je shoda úplná. V **pl všech rodů** je shoda opět jen ve tvarech N a A (*mladi/mlade/mlada*).

Deklinace složených tvarů adjektiv v S a H fakticky splynula s deklinací zájmennou, kdežto v **Sl** je rozdíl adj. a pron. deklinace zachován, ke splynutí došlo jen v některých pádech **sg m.**

Rozdíly v tvrdé a měkké deklinaci:

Došlo k vyrovnání obou deklinací, **rozdíly v S a H** zůstávají jen v **G, D a L sg m. a n.** (*novog x tuđeg, novom x tuđem*) a v **N/A sg n.**, což platí i pro **SI** (*novo x tuđe/tuje*).

Tvarový synkretismus:

S, H: především **D, L a I pl všech rodů** (obdobně jako u subst.).

Posesivní adjektiva:

sufixy **-ov/-ev** nebo **-in**;

problém s tvořením od maskulin na -a:

SI: uplatňuje se **rodový princip** (jako v Č);

S, H, B a M: určující je **deklinací typ** (**S, H:** *sluga – slugin, B bašta – baštin /ale Nikola – Nikolov/, M vladika – vladikin*).

Stupňování adjektiv:

Prostý komparativ: sufixy + častá alternace slovního základu;

SI: **-ejš-** (*starejši*), **-š-** (*mlajši*) nebo **-j-** (*dražji*);

S, H: první typ bez -š-, tedy jen **-ij-** (*stariji*), druhý typ **-š-** (*lakši, mekši, ljepši*), třetí typ **-j-** (*draži, mlađi, grublji*).

Analytické tvoření komparativu a superlativu:

S, H, SI: vedle prostého komp. a sup. je lze tvořit i analyticky: *bolj/najbolj, više/najviše* (vzestupné stupňování) x *manje/najmanje* (sestupné st.).

Sup. výhradně analyticky: **naj-** + **komparativ**.

B, M: pouze prefixálně: Komp **po-** + **pozitiv**, Sup **naj-** + **pozitiv**: *po-hubav, naj-hubav; poubav, najubav*). Tyto prefixy lze spojit i s kvalif. substantivy v pozici predikátu (*po-majstor*) nebo s prostor. adverbii (*po-nadolu*) či slovesy (*Taka po-može*).

ZÁJMENA:

Zájmena osobní:

trojčlenný systém OZ, 1. a 2. osoba není rodově diferencována (s výjimkou plurálu ve Sl), 3. osoba ano:

Sl:	sg. jaz – ti – on/ona/ono	pl. mi/me – vi/ve – oni/one/ona
SH:	sg. ja – ti – on/ona/ono	pl. mi – vi – oni/one/ona
M:	sg. jas – ti – toj/taa/toa (kniž. on/ona/ono)	pl. nie – vie – tie (kniž. oni)
B:	sg. az – ti – toj/tja/to	pl. nie – vie – te

B a M – zdvojování OZ v nepřímých pádech, tj. spojení plného a krátkého tvaru v A a D: př. *Na tebe ti e lesno; Go vidov nego.*

Zájmena ukazovací:

Funkce deiktická – prostorová vzdálenost předmětu vzhledem k mluvčímu (*tento/tamten dům*);

Funkce anaforická – odkazování na předmět, o kterém se v textu již hovořilo (*ten/onen dům*; k předchozí výpovědi odkazuje *to*);

Funkce gramatická (preparativní) – zástupné slovo, jehož pomocí je do pozice větného členu uváděna nějaká vedlejší věta (*ten, kdo koupil tu kytici...*).

B – dvojčlenný systém, **M, S, H a Sl** trojčlenný systém demonstrativ, při anaforickém užití možná redukce na dvojčlenný.

B:

deixe – *tozi/toja* : *onzi/onja*

anafora – *tozi/toja*, předchozí výpověď: *tova*

gramatika – *tova*

M:

deixe – *ovoj* : *toj* : *onoj*

anafora – *toj* (*ovoj, onoj* příznakové), předchozí výpověď: *toa*

gramatika – *toj, onoj*

S, H:

deixe – *ovaj* : *taj* : *onaj*

anafora – *taj* (*ovaj, onaj* příznakové), předchozí výpověď: *to*

gramatika – *taj, onaj*

Sl:

deixe – *tale* : *ta* : *tisti/tistile*

anafora – *ta, tisti*, předchozí výpověď: *ta*

gramatika – *tale*

Nepříznakové deiktické tvary: **B:** *tozi/toja*, **M:** *toj*, **S, H:** *taj*, **Sl:** *ta*.

Zájmena přivlastňovací:

Na slovanském jihu typické pro 3. os. užití adjektivních posesiv:

Sl: *njegov, njen, njihov* (du. *njun*)

S, H: *njegov, nje(zi)n, njihov*

M: *negov, nejzin, nivni* (nesklonné, ale rodově proměnné tvary)

B: *negov, nein, tehen* (nesklonné, ale rodově proměnné tvary)

Charakteristické je užití dativu os. zájmen v posesivní funkci (jen ve **Sl** periferní):

S, H: *Majka mi još nije došla.* **B:** *Žilištata im sa novi.* **M:** *Maž ti e ovde.*

Zájmena tázací a neurčitá:

protiklad *jaký x který* (nějaký x některý)

který vyčleňuje substanci z množiny podobných substancí (individualizující význam);
jaký vyčleňuje příznak (a jeho prostřednictvím pak substanci) z množiny druhových příznaků.

Které šaty si oblečeš? x *Jaké šaty si oblečeš?*

Jaký má v **Č** obecnější význam, stejně i v **Sl:** *kateri x kakšen*, **B:** *koj x kakäv*, **M:** *koj x kakov*

V **S a H** *koji* proniká do sféry *kakav* a má obecnější význam.

ČÍSLOVKY:

Číslovky jsou v zásadě ohebné slovní druhy, ale zejména některé základní se chovají jako neohebné.

Číslovka označující počet 1:

rozlišuje rody, má i tvar plurálu (ve spojení s plurálii tantum).

B: edin (-in spol. s VSJ a LS)

M: eden

Sl: eden, en (← ein)

S, H: jedan (spol. se ZSJ)

S, H, Sl: skloňování jako ukazovací zájmeno taj/ta.

Číslovka označující počet 2:

ve všech jazycích dva tvary:

B, M, S^c, Sl: dva : dve

H, S^{ije}: dva : dvije

Rodový protiklad:

S, H: m./n. : f. (spolu s VSJ a LS)

B, M, Sl: m. : n./f. (spolu s **Č** i Sn)

Deklinace obou tvarů je v **Sl** totožná (NA *dva : dve*, GL *dveh*, DI *dvema*, viz též **Č** – NA *dva : dvě*, GL *dvou*, DI *dvěma*), v **S a H** se rozlišuje (NA *dva : dve/dvije*, G *dvaju : dveju/dviju*, DLI *dvama : dvema/dvjema* → starý duálový charakter deklinace).

číslovky označující počet 3 a 4:

H, S, B, M: *tri, četiri*.

Pouze **Sl** rozlišuje rod: m. *trije, štirje* : n./f. *tri, štiri*.

Skloňování se u **S a H** vyrovnalo číslovce 2, rozdíl je jen v tzv. tematickém vokálu (G *triju, četiriju*, D *trima, četirima*).

Sl – podobně, ale zachován rozdíl v **DI**, což souvisí s duálovým tvarem čísl. 2 (G *treh, štirih*, D *trem, štrim*).

Tvary substantiv ve spojení s číslovkami 2, 3, 4:

Sl: 2 + duál, 3, 4 + plurál

S, H: 2, 3, 4 + Gsg

B, M: 2, 3, 4 + -a (m., tzv. numerativ) nebo plurál (n., f., m. personická – zde ve spojení dvama, trima, četirima // dvajca, trojca, četvorica)

Číslovky označující počet 5 a výše:

5, 6, 9, 10:

Sl, H, S, B, M: *pet, šest, devet, deset*

7, 8:

B, Sl: *sedem, osem*

M: *sedum, osum*

S, H: *sedam, osam*

B, M, ale i S a H – nesklonnost těchto číslovek.

Sl – tvary plurálu s vokálem /i/ – NA *pet*, GL *petih*, D *petim*, I *petimi*.

100:

sto – nesklonná, v **S a H** – též tvar *stotina*, který se skloňuje; **Sl** – *sto* se skloňuje jako *pet*: *stotih, stotim*...

200, 500:

Na rozdíl od Č, kde se skloňují obě části, u **JSJ** se tyto číslovky nesklonují.

Personičnost maskulin ve spojení s číslovkami se odráží všude kromě **Sl**: dvojica, petorica, desetorica + Gpl. Tato maskulina se však mohou pojit i s obvyklými číslovkovými tvary.

SLOVESA:

U sloves rozlišujeme tyto kategorie:

vid (d – nd)

slovesný rod (akt – pas)

jmenný rod (m. f. n. – jen u některých tvarů sloves)

osoba (1. 2. 3.)

čas (prézens – futurum – préteritum jako základ + další možnosti)

způsob (indikativ – imperativ – kondicionál /optativ v **S, H**, nepřímá výpověď v **B, M**)

1. osoba:

Mluví – implikuje rysy Komunikátor, Personičnost, Subjekt;

1pl často funguje v transponovaném užití – pluralis majestaticus; autorský plurál (v daném kontextu je schopen implikovat i adresáta, proto není nevhodný).

2. osoba:

Adresát – implikuje rysy Komunikátor, Personičnost, Subjekt;

někdy substituuje 1sg (např. **B** *Po-kāsno idva tolkova narod, če prosto njama kåde da legneš ili sedneš*)

2pl – kolektivní adresát nebo vykání;

2sg – může mít zobecněný význam (např. **Č** *S poctivosti nejdál dojdeš*; **SI** *Delaš kot konj vse leto, toča pa pobije v petih minutah*);

3. osoba:

Nekomunikátor – není vyloučen příznak Personičnost, Subjekt;

zvláštní užití – kontakt s malým dítětem, čili substituuje 2sg;

obecný charakter subjektu – konstrukce s podmětem člověk (**SI** *človek*, **H** *čovjek*, **S, M, B** *čovek*) (např. **SI** *Človek je iz njihovega pisanja dobil vtis*; **H** *Najgore je prvih pet godina, a onda se čovjek privikne*; **B** *Čovek može da poludee!*)

3. os. reflex. – Personičnost, implikuje rys Subjekt – tzv. nespecifikovaný personální subjekt (např. **S, H** *Ide se nizbrdo*; **SI** *Tod se hodi na Triglav*)

Systém časů

Zákl. ve všech slovan. jaz. je trojčlenný systém ve vztahu k okamžiku promluvy (préteritum – prézens – futurum).

Tomu odpovídá **SI**; **S, H, B a M** mají složitější systém minulých časů (vč. jednoduchých časů aoristu a imperfekta);

Všechny jazyky mají též antepreteritum (= pluskvamperfektum), což je vedlejší relativní čas v rovině minulé. V rovině budoucí mu odpovídá futurum II s významem předbudoucím, které nemá jen **SI**.

Základním protikladem je protiklad časů minulých proti neminulým.

Minulé časy – lokalizace děje/stavu před okamžikem promluvy;

„Neminulé“ časy – lokalizace děje/stavu v rovině nikoli minulé;

Nedokonavý prézens – okamžik promluvy;

Dokonavý prézens – lze zobecnit jen jako lokalizace děje/stavu v rovině nikoli minulé;

Dokonavé i nedokonavé futurum – lokalizace děje/stavu po okamžiku promluvy;

Dokonavý prézens ve významu futurálním – lokalizace děje/stavu po okamžiku promluvy; kontextový význam časové následnosti děje vzhledem k nějakému časovému orientátoru.

1. Prézenní konjugace

Syntetický charakter, odlišnosti jsou v počtu konjugačních tříd v závislosti na tematickém vokálu:

Celý jih – 3 typy s vokály /e/, /a/, /i/ (viz i Č): př. *bereš – pevaš – nosiš*.

1sg: **-m** (SI, H, S, M) nebo **(-a)-m/-a** (B)

2sg: **-š**, pouze u *být* je stará koncovka **-si** (S, H: *jesi/si*, SI, M, B: *si*)

1pl: **-m** (B), **-me** (B u sloves s *-m* v 1sg, M), **-mo** (SI, H, S)

2pl: **-te**, SI u starých atematických sloves i **-ste** (*daste, veste*)

3sg: **nulová** koncovka (SI, H, S, B, M – *dela; piše; čita; moli; vika*)

3pl: **vokalická** koncovka (SI, H, S – *delajo; pišu; čitaju*) nebo **-t** (B, M – *moljat; vikaat*)

Specifikum slovesa *být*:

S a H – tvary přízvučné (ortotonické) vers. nepřízvučné (enklitické):

jesam, jesi, jest(e); jesmo, jeste, jesu x sam, si, je; smo, ste, su

Alternace prezenního základu u sloves s inf. kmenem na velární konsonant:

M – odstranění alternací (*pečam, pečeš, pečat; možam, možeš, možat*)

SI, H a S – odstranění alternace v 1sg (*pečem, pečeš; možem, možeš*), 3pl však *peko/peku, mogo/mogu*

B – alternace zachována (*peka, pečeš, pekat; moga, možeš, mogat*)

2. Futurum

Slovanský jih se výrazně liší od severu; nemá totiž tvarové rozdíly mezi dok. a nedok.

futurem (srov. **R** *budu pisat'/napišu* nebo **Č** *budu psát'/napišu* x **SI** *bom pisal/bom napisal*, **H** *pisat'cu/napisat'cu* nebo **B** *šte piša/šte napiša*).

Kromě **SI** se futurum tvoří spojením s modálním slovesem *chtít*, v záporu pak v některých případech *nemít*:

H, S: *ću, ćeš, će; čemo, čete, će / neću...* + inf.

B: *šte* (jde o neohebnou částici) / *njama da* + prez.

M: *k'e* (jde o neohebnou částici) / *nema da* + prez.

SI: *bom, boš, bo; bova, bosta, bosta; bomo, boste, bojo/bodo / ne bom...* + l-ové přič.

Dok. prezens má futurální význam jen ve vedlejší větě jako tzv. závislé futurum:

B *Toj šte si kupi knjigata, kojato si izbere*; **H** *Pogovorit čemo o tome, kad dođeš*.

Futurum II (futurum exactum):

Tzv. závislý budoucí čas, který vystupuje ve vedlejších větách a vyjadřuje nejčastěji děj předcházející jinému ději v budoucnosti, někdy ale i děj souběžný nebo následný po nějakém ději v budoucnosti. Vyskytuje se jen v **H, S a B**.

Tvorba: l-ové přičestí +

- pomocné sloveso *být* ve futurálním tvaru *budem, budeš...* (**S, H**)
- pomocné sloveso *být* ve složeném futurálním tvaru *šte sām/bāda, šte si/bādeš* (**B**)

Minulé futurum (futurum praeteriti):

B: bādešte vreme v minaloto

vyjadruje, že mluvčí měl v minulosti v plánu něco vykonat, co by ale k momentu v minulosti realizované promluvy bylo vlastně v budoucnosti (**B** – *štjah da piša, šteše da pišeš... / njamaše da piša, njamaše da pišeš...*; **M** – *k'e odev, k'e odeše... / ne k'e odev, ne k'e odeše...*)

Minulé futurum neurčité (futurum exactum praeteriti):

B: bādešte neopredeleno vreme v minaloto

vyjadruje děj ve vztahu k nějakému minulému ději budoucí, ale fakticky děj minulý (jen **B** – *štjah da sām hodil, šteše da si hodil...*)

3a. Opisné časy minulé

Préteritum (perfektum):

Hlavní, ale časově blíže nespécifikovaný děj minulý.

Tvorba: Slovanský jih užívá l-ového přičestí + pomocného slovesa *být*, **M** bez p.s. v 3sg/pl (jako **Č**); v **B** bez p.s. → referativní modus (způsob nepřímé výpovědi), čili rozlišuje význam.

S, H: Na otázku lze odpovědět pomocným slovesem (*Jesi li uspio? – Jesam.*)

Tvoření záporu: negativní částice se připojuje k pomocnému slovesu – **Sl, H+S, M, B** (*Ta nisem čital; To nisam čitao; Toa ne sum čel; Tova ne sām čel*) x **Č** (*To jsem nečetl*)

Sg – rodové rozdíly (**0** – **a** – **o**); Pl – taktéž (**i** – **e** – **a**), s výjimkou **B** (jen **-i**) a **M** (jen **-e**).

Antepreteritum (pluskvamperfektum):

Vedlejší děj minulý, který předchází jinému ději; může znamenat i výsledek minulého děje vztaženého k minulosti. Na slovanském jihu živý jev, v **Č** se pocítuje jako archaický (*Učinil, jak byl slíbil*).

Tvorba: **Sl, H, S** – l-ové přičestí + perfektum slovesa *být* (**S, H** *On je bio radio*); **B, M** – l-ové přičestí + aorist slovesa *být* (**B, M** *Toj beše rabotil*)

3b. Prosté časy minulé

Přítomné v jazycích slovanského jihu, s výjimkou **Sl**. Živé však jen v **B** a **M**. V **S** a **H** se vyskytují v starším spisovném jazyce, v současnosti jen tam, kde mají oporu v nářečí, a to spíše mezi Srby a Černohorci. Imperfektum je však na ústupu i tam a pocítuje se jako knižní tvar.

Aorist:

B – minalo svāršeno vreme, **M** – minato opredeleno svršeno vreme

Základní tvar vyjadřující děj předcházející okamžiku promluvy a vázaný na určité konkrétní momenty v minulosti. Tvoří se od sloves obou vidů, dominují však slovesa dokonavá, a od slovesného základu minulého. Tvarový synkretismus v 2 a 3sg:

B: *-h, 0, 0; -hme, -hte, -ha*

M: *-v, 0, 0; -vme, -vte, -(j)a*

S, H: *-h, 0, 0; -smo, -ste, -še*

Imperfektum:

B – minalo nesvršeno vreme, **M** – minato opredeljeno nesvršeno vreme

Vyjadřuje minulý děj souběžný s nějakým minulým orientačním momentem. Tvoří se téměř výhradně od sloves nedokonavých, od slovesného základu přítomného, koncovky jsou prakticky totožné s aoristem.

B: *-h, -še, -še; -hme, -hte, -ha*

M: *-v, -še, -še; -vme, -vte, -(j)a*

S, H: *-h, -še, -še; -smo, -ste, -hu*

System modů (způsobů) – protiklad indikativu, imperativu a kondicionálu.

1. Imperativ:

Tvar, který oznamuje, že děj je ze strany nositele mluvčím očekávaný.

Vlastní tvary imperativní jsou 2sg/pl, **SI** též 2du:

2sg: *0/-i/-j*

2pl: *-te* připojené k sg. tvaru (aglutinační tvoření); **B** a **M** (ale i **Č**) však mají specif. koncovku signalizující 2pl a navíc imp.: *-ete* (př. **H, S** *nosi – nosite* x **B** *nosi – nose*)

1pl: *-mo* připojené k sg. tvaru (**SI, H, S**); **B, M** – *da* + **1pl ind.** (*da pišem; da odime*), **B, S, H** možné i opisné konstrukce s *daj* (*daj da večeramo! daj da otidem!*) nebo s vybízecí částicí *hajde!* (**M** *ajde!*) (*hajde da večeramo/večerjame!*)

3sg/pl: nepřímá výzva

- spojení výzvové částice **SI naj, H, S, B, M neka, da, neka da** (**Č** *necht', at'*) /← původně ze slovesa *nechat/* s **3 os. ind. prez.**

- záporný imperativ: obecně nedok. tvary více než dok. (*házej! x neházej!; hod'! x neházej!*)

- jsl. jaz. – spíše opisná podoba: **B** *nedej/te/ da* + ind., **M, S, H** *nemoj/te/ da* + ind., **S, H** *nemoj/te/* + inf.

2. Kondicionál:

Tvar, který vyjadřuje děj možný nebo něčím podmíněný. Analytický kondicionál se tvoří z aoristových tvarů pomocného slovesa *být* a **l-ového přičestí**. Tento kondicionál je ve vedlejších větách na jsl. prostoru upozaděn ve prospěch modálně nepříznačového indikativu, zvláště ve spojení s *da*.

V **M** a **SI** má pomocné sloveso *být* podobu neohebné částice *bi*;

H, S, B – ohebné tvary, ale synkretismus 2. a 3. os. sg

(**S, H** *bih, bi, bi; bismo, biste, bi; B* *bih, bi, bi; bihme, bihte, biha*)

B a **M** nerozlišují kond. přítomný a minulý, kdežto:

S, H: *čitao bih* x *bio bih čitao* (okrajové)

SI: *delal bi* x *delal bi bil*

Slovesná adjektiva činná (přičestí) a přechodníky

	prézentní part.	préteritální part.	prézentní přech.	préteritální přech.
SI	<i>delajoč</i>	<i>delavši</i> (kniž.)	<i>delajoč/gledaje</i>	<i>delavši/gledavši</i>
H, S	x	x	<i>gledajuči</i>	<i>gledavši</i>
M	x	x	<i>vikajk'i</i>	x
B	<i>nosešt</i>	x	<i>nosejki</i>	x
(Č)	<i>dělající</i>	<i>udělavši</i> (kniž.)	<i>nes-a/-ouc/-ouce</i> (kniž.)	<i>přines-0/-ši/-še</i> (kniž.)

Infinitiv a supinum

Infinitiv není v **B** a **M**, v **S** a v menší míře i v **H** je v některých konstrukcích nahrazován indikativním tvarem. Jen **SI** má jako jediný slov. jaz. opozici inf. x sup. Inf. má vokalické zakončení **-ti** (v **Č** tomu bylo též, ale ve 2. pol. 20. století došlo ke změně na **-t**). **SI** má opozici **-ti** (inf.) x **-t** (sup.). V **B** tzv. zkrácený tvar infinitivu (inf. základ), především v záporném imperativu typu *nedej pisa*.

PŘÍSLOVCE (ADVERBIA; H, S, M PRILOZI; B NAREČIJA)

Neohebný plnovýznamový slovní druh označující především **místní** (*tam, tady, daleko, dole, vzadu* aj.), **časové** (*zítra, pozdě, dnes, večer, teď* aj.), **způsobové** (vč. **množství a míry**: *vesele, česky, mlčky, dobře* aj.; *hodně, málo, úplně, vůbec* aj.) a **příčinné** (*náhodou, hladý, smíchy, navzdory, schválně* aj.) **okolnosti**, za nichž se realizuje obsah slovesa, platí obsah adjektiva nebo jiného adverbia.

Formální hledisko: příslovce původní (nemotivovaná) x nepůvodní (motivovaná)

Př.: **S** *često, juče, rano, pre* x *noću, danas, leti, dobro, malo, zanimljivo*

Adverbia vzniklá z *kvalifikačních adjektiv* je možno stupňovat, to však není vyjadřování kvalit gramatických, nýbrž lexikálně-sémantických:

Č *dobře – lépe – nejlépe* **H, S** *dobro – bolje – najbolje* **B** *dobre – po-dobre – naj-dobre*

Některá příslovce se vnímají spíše jako částice. Jsou to taková příslovce, na něž se nelze zeptat běžnými otázkami typu *kde? kam? proč? kolik? jak?* – *već, bar, baš, čak, evo, eno, gotovo* apod. Některá patří mezi tzv. **větná adverbia** = komentují obsah celé věty, tj. mají funkci **modifikátorů** – *bohužel; istina, srećom, međutim* apod.

ČÁSTICE (PARTIKULE; H ČESTICE/RIJEČCE; S REČCE; M ČESTIČKI; B ČASTICI)

Neohebný neplnovýznamový slovní druh. Jinak řečeno jde o taková synsémantika, která nemají spojkový nebo předložkový charakter.

Na základě jejich funkce a formálních vlastností lze rozlišovat částice **modální** (*asi, snad, možná* aj.), **intenzifikační** (*velmi, hodně, zcela* aj. – viz též měrová adverbia), **vytýkací** (*jenom, rovněž, jedině, také* aj.), **modifikační** (primárně přísluší jiným slovním druhům: *ale, tedy/teda, hezky, prostě* aj.)*, **odpověďové** (*ano, jo, ne; da, ne, jest/e/; njama* aj.), **negační** (*ne/nikoli*) a **přací/optativní** (*kéž; neka*).

Př.: *Ty jsi ale trouba! To je teda nadělení! A ted' to hezky vyklop! Prostě to udělej!*

PŘEDLOŽKY (PREPOZICE; H PRIJEDLOZI; S, M, B PREDLOZI)

Neohebný neplnovýznamový slovní druh, vyjadřuje především povahu vztahu jména ke slovesu nebo k jinému jménu ve větě. Podle spojitelnosti dělíme předložky na **genitivní, dativní, akuzativní, lokálové a instrumentálové**. Některé jsou spojitelné s více pády (**H** *na, u, pred* aj.).

Z hlediska **původu** se předložky dělí na **původní** (pravé) a **nepůvodní** (nepravé):
H, S *pod, pri, od, na, do, iz* aj. x *kraj, niz, posle, zbog, među* aj.

Z **formálního** hlediska se dělí na **prosté** (jednoduché) a **složené**:
H, S *pod, od, niz, posle* x *uzduž, iznad, ispod* aj.

Významy předložek:

Prostorové (*oko, ispred*), **časové** (*prije, sredinom*), **vztahové** (*u vezi s, s obzirom na*), **příčinné** (*zbog, od*) aj.

SPOJKY (KONJUNKCE; H, S VEZNICI; M SVRZNICI; B ŠAJUZI)

Neohebný neplnovýznamový slovní druh sloužící ke spojování vět, částí vět nebo slov.

Forma je jednoslovná (*a*), opakovaná (*nebo, nebo*), dvojitá (*bud' – nebo; ili – ili*) nebo víceslovná (*ne tak – jako spíše*)

Spojky s ohledem vztah mezi spojovanými členy dělíme na **souřadící** (parataktické) a **podřadící** (hypotaktické). Další členění viz syntax.

CITOSLOVCE (INTERJEKCE; H UZVICI/USKLICI; S UZVICI; M IZVICI; B MEŽDUMETIJA)

Neohebný slovní druh se zvláštními typy významů, v komunikaci jsou citoslovce plně sdělná a formálně samostatná. Z hlediska výstavby textu plní především funkce emocionální a sociální (kontaktní). Vyjadřují se jimi nálady, pocity, city, dojmy, výzvy nebo se napodobují zvuky okolního světa.

1. citoslovce **pocitová** (*sláva! ach jo! proboha!* aj.)
2. citoslovce **zvukomalebná/onomatopická** (*bác cink bé prásk* aj.)
3. citoslovce **obecně kontaktní a vybízející** (*člověče lidičky pánové hele marš vid' aj.*)

Č *plác, žbluňk* **H** *pljus, buć* **B** *pljas, pljak*
Č *haf!* **H** *vau!* **B** *bau!*